

GENEZA COPIEI COLUMNEI TRAIANE EXPUSA LA MUZEUL DE ISTORIE AL R. S. ROMÂNIA IN LUMINA CERCETĂRILOR DE ARHIVA

de ELENA IONESCU
și PERSIDA BIRSAN

Printre exponatele de mare valoare istorică și artistică din Muzeul de Istorie al R. S. România un loc aparte îl ocupă copia fidelă după Columna lui Traian — unul din cele mai importante și interesante monumente pe care antichitatea l-a transmis integral timpurilor moderne.

Columna, inaugurată la 12 mai 113 în Forul lui Traian — cel mai frumos for al Romei antice —, se păstrează și azi, ca o mărturie vie a unui moment de răscruce din istoria patriei noastre. Acest splendid monument, creație a arhitectului Apollodor din Damasc, constituie singurul ansamblu de informații integral păstrate, referitoare la războaiele împăratului Traian cu dacii, din anii 101—102 și 105—106. Cele două războaie, atât de grandios redată pe friza spirală, reprezintă momentul decisiv al multiplelor prefaceri etnice și culturale din care s-a născut poporul român. Din aceste considerente Columna „constituie un original, dar adevărat act de naștere al poporului român”¹.

Puține popoare pot invoca asemenea mărturii ale nașterii lor: „cu excepția dacilor, nici unul din numeroasele popoare absorbite de imperiu nu se poate lăuda că a văzut înălțându-se un monument mai demn și mai durabil închinat dragostei sale pentru neatîrnare”².

Valoarea istorică și artistică a fișiei de reliefuri ce se înfășoară pe fusul Coloanei a atras atenția de-a lungul anilor cercetătorilor, care au studiat-o cu mult interes și pasiune³, artiștilor — pictori și sculptori —, pentru care monumentul a devenit sursă de imitație și inspirație încă din timpul Renașterii⁴, cit

¹ Constantin Daicoviciu și Hadrian Daicoviciu, *Columna lui Traian*, Edit. Meridiane, București, 1966, p. 9.

² William Froehner, *La Colonne Trajane*, Paris, 1365, p. 40.

³ Asupra monumentului, începînd din epoca Renașterii și pînă în zilele noastre, s-a publicat o bogată literatură: monografii ilustrative, descriptive, interpretative, cit și numeroase studii: A. Ciaconus, *Historia utriusque belli Dacici a Trajano Caesare gestis ex simulacris quae in Columna eiusdem Romae visuntur collecta*, Roma, 1576; William Froehner, op. cit.; Conrad Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, Berlin-Leipzig, 1927; Teohari Antonescu, *Columna Traiană*, vol. I. Iași, 1910; K. Lehmann-Hartleben, *Die Trajanssäule*, Berlin-Leipzig, 1926; R. Romanelli, *La Colonna Traiana*, Roma, 1942; Constantin Daicoviciu și Hadrian Daicoviciu, op. cit.; Lino Rossi, *Column and the Dacian Wars*, Londre-Ithaca, 1971.

⁴ Raffaello Sanzio (1483—1520), Michelangelo Buonarroti (1475—1304), Jules Romain și alți artiști de toate națiile au copiat basoreliefurile Columnei. Vezi S. Reinach, *La Colonne Trajane*, Paris, 1886, p. 13. Arhitectul Blondei imită cu succes, în 1674, la poarta Saint-Denis din Paris, caracterul basoreliefurilor de la soclul Columnei, iar Coloana ridicată din ordinul lui Napoleon I Bonaparte în 1806, numită și Coloana de la Austerlitz, este o imitație ca proporții și ornament a Columnei traiane. Vezi Percler, *Colonne Traiane*, Paris, 1877—1879, p. 11.

și unor mari monarhi ai lumii, care și-au manifestat dorința să aibă copii după Columna Traiană.

Sec. al XVI-lea va deschide era reproducerilor după „cronica figurată”. La inițiativa lui Francisc I de Valois⁵, Ludovic al XIV-lea⁶, Napoleon al III-lea⁷, reginei Victoria a Angliei⁸ și a Vaticanului⁹ s-au executat mulaje după monumentul de la Roma, care vor fi expuse în diferite muzee ale Franței, Angliei și Italiei.

Columna, deși se află departe de țara noastră, a fost din totdeauna considerată ca fiind un monument care, prin conținutul său unic și original, aparține istoriei poporului român. Importanța documentară a monumentului din Forul lui Traian pentru cunoașterea trecutului nostru istoric, cât și considerente patriotice au impus imperios necesitatea executării unei reproducerii după Columnă, menită să întărească ideea latinității neamului nostru.

Reprezentanți de seamă ai culturii române ca: Alexandru Odobescu¹⁰, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, Vasile Pârvan etc., în diferite prilejuri au susținut și argumentat necesitatea realizării acestui ideal. În anul 1867, cu ocazia luării în discuție de către Cameră a bugetului pentru probleme de instrucțiune publică, în presa vremii este inserată propunerea ca să se realizeze o copie după „acel nemuritor document al istoriei Daciei, al originilor noastre”. În acest sens se solicită guvernului ca la bugetul pe 1867—1868 să fie prevăzută o sumă de 3 000 000 sau 4 000 000 galbeni¹¹. Peste 15 ani, corpurile legiuitoare lansează proiectul de lege pentru executarea unei copii în bronz a monumentului, care să fie montată lângă Universitatea din București. În anul 1877 s-a realizat proiectul unui ansamblu arhitectonic, care urma să adăpostească Muzeul național, Academia și Biblioteca. În fața viitoarei clădiri, conform proiectului, era prevăzut să se înalțe o copie după Columna Traiană¹².

Dacă proiectele teoretice ale sec. al XIX-lea nu s-au putut realiza, totuși această problemă de-a lungul anilor a rămas în permanență actuală.

Un prilej favorabil care va actualiza acțiunea legată de executarea unei copii, și care nu va rămâne fără rezultate, îl constituie hotărîrea luată în 1934 de Direcția generală a muzeelor Vaticanului, la sugestia papei Pius al XI-lea, de a realiza noi mulaje după monumentul de la Roma, dintr-un material durabil și anume: beton armat¹³. Această inițiativă a fost determinată de continua degradare a

⁵ Francisc I de Valois (1515—1547), în 1541, a trimis în Italia pe arhitectul I. Vignole ca să se ocupe personal de realizarea unei copii. Costul lucrării proiectate fiind foarte mare, s-au realizat numai anumite fragmente după fusul Coloanei. Vezi W. Froehner, op. cit., p. 5; S. Reinach, op. cit., p. 18.

⁶ Mulajele executate în Italia la cererea lui Ludovic al XIV-lea (1653—1715) din motive necunoscute n-au fost transportate integral în Franța, o parte din piese rămînînd la Roma. Vezi W. Froehner, op. cit., p. 6; S. Reinach, op. cit., p. 18—20.

⁷ Copia realizată în 1861, din inițiativa lui Napoleon al III-lea (1851—1870), a fost turnată în aramă galvano-plastică la fabrica Qudry din Autouill și expusă la Muzeul galo-roman din Saint-Germain en Laye. Vezi W. Froehner, op. cit., p. 7; S. Reinach, op. cit., p. 24.

⁸ Copia, executată pentru Anglia, este expusă la Albert and Victoria Muzeum din Londra. Vezi S. Reinach, op. cit., p. 24.

⁹ Toate studiile și reproducerile fotografice asupra Columnei Traiane, începînd din sec. al XIX-lea au fost realizate după mulajele expuse la Muzeul San Giovanni de la Lateran. Vezi C. Clhorius, op. cit., p. 8; Arhiva Academiei R. S. R., Dosar Columna lui Traian (Raportul prof. Em. Panaltescu din 23 martie 1934).

¹⁰ Al. Odobescu, *Istoria arheologiei*, București, 1961, p. 8.

¹¹ Gazeta „Românul”, an. XI, 9 februarie 1867, p. 109—110.

¹² Al. Tzigara-Samurcaș, *Columna traiană*, București, 1934, p. 335.

¹³ Arhiva Academiei R. S. R., Dosar Columna lui Traian (Raportul prof. Em. Panaltescu, din 23 martie 1934).

mulajelor din gips expuse la Lateran, dar și din necesitatea de a avea în continuare o copie, care să fie pusă la dispoziția celor care doreau să studieze din punct de vedere artistic și istoric monumentul¹⁴.

În adevăr, lucrările în curs de execuție la Roma, cît și curentul unanim favorabil din țară vor crea o nouă perspectivă, care va declanșa noi inițiative, ce se vor desfășura pe mai multe planuri, finalizîndu-se cu rezultate concrete. În această etapă, pe care o putem încadra între anii 1934—1943, o contribuție importantă la realizarea copiei pe care o posedă Muzeul Național de Istorie al R.S.R. a avut-o Școala Română din Roma¹⁵, în frunte cu directorul ei, profesorul Emil Panaitescu.

În capitala Italiei, profesorul Emil Panaitescu va începe investigațiile pe lîngă forurile în drept ca să cunoască modalitatea în care se putea comanda o copie, în actuala situație, și pentru România. Rezultatele sînt expuse în memoriul adresat președintelui Academiei Române la 23 martie 1934. În acest memoriu, pe care-l putem considera punct de plecare concret în realizarea vechiului deziderat, sînt relatate pe larg condițiile tehnico-materiale și financiare; se preciza că studiile existente după care se realiza copia Vaticanului ne stăteau la dispoziție; serviciile, cu meșterii și cu lucrătorii Vaticanului aveau dezlegarea necesară să lucreze și pentru noi. Suma necesară pentru realizarea lucrării se ridica la 2 500 000 lei¹⁶.

Posibilitatea de a se comanda în aceste împrejurări o copie era considerată în raport ca fiind „unică”. Din 1876 și pînă la data respectivă nu se mai executase nici o reproducere parțială sau totală după monument. Ca atare, era greu de presupus cînd anume s-ar mai putea realiza o lucrare de asemenea proporții și din materialul preconizat.

Răspunderea pentru transpunerea în viață și ducerea la bun sfîrșit a acestei opere și-o asuma profesorul Emil Panaitescu, ajutat bineînțeles și de membrii Școlii Române de la Roma, răspundere pe care o considera ca fiind „una din cele mai frumoase și mai nobile îndatoriri ale Instituției de la Roma”.

Astfel prezentată problema, cu toate aspectele pe care le implica, nu rămînea decît să-și găsească rezolvarea la forurile în drept.

La 27 martie 1934, Academia Română, în baza recomandării Secțiunii istorice, înaintează Ministerului Instrucțiunii Publice, al Cultelor și al Artelor o adresă, însoțită și de o copie după memoriu, în care-și exprimă adevărată față de problemele expuse și-și manifestă totodată speranța că forul susamintit va întreprinde tot ce este posibil ca să nu scape această unică ocaziune în a înlăptui un vechi deziderat național¹⁷.

Demersurile, memoriile și intervențiile făcute în continuare pe lîngă forurile în drept nu au rămas fără rezultate. În anul 1939, statul român a aprobat ca să se comande în Italia o copie după Columna lui Traian.

La 2 februarie 1939, Școala Română din Roma informa Ministerul de Finanțe, printr-un memoriu, că în urma demersurilor care s-au făcut în capitala Italiei, în special pe lîngă Direcția Generală a Muzeelor Pontificale și Serviciile tehnice ale

¹⁴ Noua copie a fost expusă în grădina Vaticanului în linie orizontală, pe o lungime de 120 m. liniar. Vezi: Arhiva Academiei R.S.R., Dosar A. 3 (1939), fila 71 și dosar A. 3 (1938), fila 197.

¹⁵ Școala Română din Roma a fost înființată prin decretul nr. 4285 din 22 oct. 1920 (publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 167, din 31 oct. 1920) și a funcționat începînd cu 1 noiembrie 1922. Prmilul director al acestei școli a fost Vasile Pârvan. Vezi „Analele Academiei Române”, Dezbaterei, tom. 47 (1921—1922), București, 1928, p. 20.

¹⁶ Arhiva Academiei R.S.R., Dosar Columna lui Traian (Raportul prof. Em. Panaitescu din 23 martie 1934).

¹⁷ Ibidem.

Vaticanului, cât și pe lângă alte instituții, s-au primit aprobările de rigoare ca să putem realiza o serie de mulaje. Termenul de începere al lucrărilor era în funcție de primirea sumelor solicitate¹⁸.

Inițial s-a preconizat să se reproducă numai fusul coloanei, adică cele 125 de reliefuri, deoarece în memoriul sus-amintit se justifica din punct de vedere științific necesitatea de a se reproduce pentru copia noastră și soclul coloanei, cu toate cele patru laturi, cu atât mai mult că pînă la acea dată nu exista o reproducere completă. Existența integrală a soclului ne permitea să-l folosim și la o eventuală reconstituire a Columnei din bronz sau în marmură, fără să mai fim nevoiți să apelăm la original.

Dacă în anul 1934 s-au solicitat 2 500 000 lei pentru realizarea copiei, în 1939 costul lucrării era preconizat la 4 000 000 lei, din care 3 500 000 pentru fusul coloanei, iar restul pentru soclu¹⁹. Această diferență de sumă era motivată prin ridicarea prețului de cost, în ultimii ani, la ciment și fier.

La 30 martie 1939, Ministerul de Finanțe a solicitat Băncii Naționale a României să efectueze la Roma avansul sumei de 4 000 000 lei, în lire italiene, reprezentînd „plata cheltuielilor reclamate de confecționarea pieselor ce compun reliefulurile Columnei Traiane”²⁰. În luna prilie, prof. Emil Panaitescu a avut la dispoziție întreaga sumă pentru începerea lucrărilor²¹. Odată cu avansarea sumei începe etapa 1939—1943, la finele căruia visul și aspirațiile atât de imperioase ale multor generații deveneau o realitate.

Din materialele de arhivă care s-au păstrat rezultă că nu a existat o convenție între statul român și cel italian referitoare la executarea copiei. Prof. Emil Panaitescu a avut la dispoziție fondurile bănești și a tratat în calitate de director al Școlii Române din Roma²², cu meșterii specialiști, cu instituțiile interesate, ocupîndu-se personal de supravegherea lucrărilor de execuție, cât și de restul problemelor care le implica.

Contractul pentru realizarea mulajelor, în temeiul căruia s-a organizat planul de lucru, a fost încheiat cu formatorul specialist al muzeelor pontificale, Francesco Mercatalli, care a lucrat cu o echipă de meșteri și lucrători de la Vatican. Se preconiza ca plata să se facă pentru fiecare piesă în parte, după ce a fost definitiv recepționată. Termenul de execuție pentru fusul coloanei a fost stabilit la 18 luni, decurgînd de la data semnării contractului²³.

Copia — operă de proporții vaste — impunea garanția unor lucrări de calitate, atât din punct de vedere al respectării tehnologiei materialelor, cât și al formei — redarea — întocmai a originalului cu perfecțiunea sa artistică.

În acest scop, prof. Emil Panaitescu a inițiat formarea unei comisii, care să controleze calitatea lucrărilor, compusă din: Guido Galii, directorul tehnic al

¹⁸ Arhiva Academiei R.S.R., Dosar A. 3 — 1939, fila 69.

¹⁹ Ibidem, fila 71.

²⁰ Arhiva Băncii de comerț exterior, Fond Banca Națională a României, dosar nr. 34.554, anul 1939, adresa 601.620 din 30 martie 1939 și dosar nr. 34720, anul 1939, adresele 630 din 1 aprilie 1939 și 39313 din 6 aprilie 1939.

²¹ Banca Națională a României a emis prof. Emil Panaitescu la Roma, cu dispoziția de plată nr. 26089 din 30 martie suma de 2.808.334 lei, iar cu dispoziția de plată nr. 27694 din 1 aprilie, suma de 1.101.366 lei, total 769.618 lire italiene. Vezi Arhiva Ministerului de Finanțe, fond Direcția mișcării fondurilor, serviciul plăți externe, Dosar 199/1939, pachet 268, fila 675.

²² Prof. Emil Panaitescu a fost director al Școlii Române din Roma în perioada 15 octombrie 1929—31 octombrie 1940, vezi Arhiva Academiei R.S.R., Dosar Școala Română din Roma, 3/1937—1940, fila 190 și „Analele Academiei Române”, dezbateri, tom. I, 1929—1930, București, 1930, p. 28, 30—31.

²³ Arhiva Academiei R.S.R., Dosar A. 3. — 1939, fila 72.

muzeelor pontificale, Italo Gismondi, arhitect, Giuseppe Lugli, arheolog și Virgil Vătășianu, istoric de artă. Prof. Emil Panaitescu a avut și concursul și colaborarea elevilor Școlii Române de la Roma, arheologi, arhitecți și sculptori.

Lucrările pentru reproducerea Columnei Traiane au început în mai 1939, imediat după definitivarea contractului. În prima etapă a fost executat fusul coloanei, acesta fiind gata în termen de 12 luni, și nu în 18 luni cât s-a prevăzut inițial în contract²⁴. În anul 1940 cele 125 de reliefuri puteau fi oricând transportate la București.

În toamna anului 1940 au început lucrările de reproducere a soclului coloanei, care au durat pînă în anul 1943. În prealabil, pentru această lucrare a fost necesar să se obțină o autorizație specială din partea guvernului italian, cât și aprobarea guvernatorului Romei, în calitate de proprietar al monumentului. Această formalitate se impunea deoarece, conform unei legi recente italiene, instituțiile sau persoanele care executau mulaje, copii după o operă de artă sau monument istoric, erau obligate să lase un exemplar și pentru muzeele din Roma. Obținerea autorizației a adus statului român o economie de 45 000 lire italiene.

● Mulajele au fost executate în plin război, cînd mîna de lucru disponibilă și materialele necesare se găseau foarte greu și la preț ridicat. Cu toate greutățile înîmpinate, reproducerea Columnei Traiane în ciment armat alb, cu o mixtură de marmură albă, a fost terminată în anul 1943. Lucrarea, deși a fost gata la data mai sus-menționată, din motive obiective n-a putut fi transportată în țară imediat.

Copia a fost achitată integral și a costat statul român 4 000 000 lei, respectiv 769 000 lire italiene, fiind proprietatea de drept a acestuia. Dar, în 1947, această lucrare era evaluată de către specialiști la peste 100 000 000 lire italiene²⁵.

După 1943 reproducerea au fost păstrate în continuare la Roma. Fragilitatea materialului, cât și finețea execuției au impus luarea unor măsuri optime pentru integritatea pieselor. Mulajele au fost adăpostite de urgență războiului în trei locuri distincte, alese după anumite criterii, care asigurau acestui patrimoniu condițiile minime de conservare și anume: în subsolurile Muzeului Lateran, ale Forului Traian și în magazinele de depozite aparținînd Palatului expozițiilor.

Mulajele Columnei Traiane reproduc cu exactitate aflat aspectul materialului original, marmura, cât și formele arhitecturale și sculpturale ale monumentului. Întrebuințîndu-se același material și adaptîndu-se aceeași tehnică s-a asigurat o unitate în execuție pentru întreaga lucrare, care este de o mare finețe și măiestrie artistică.

Prezenta copie a fost realizată special pentru a fi expusă într-un spațiu muzeistic și nu ca să fie reconstituită în aer liber, ca atare ea prezintă unele particularități tehnice în execuție. Astfel, reliefurile care formează fusul coloanei sînt prevăzute, la partea de jos, cu cite un postament executat tot din același material, care nu permite reconstituirea fusului coloanei continuu, ci numai parțial pe spirală. În schimb soclul, baza și capitelul pot fi reconstituite conform originalului, cu condiția să se adopte o soluție tehnică corespunzătoare.

Copia celebrului monument de la Roma este expusă în condiții muzeografice remarcabile, accesibile publicului vizitator, dar și specialiștilor chemați să valorifice prin intermediul mulajelor inestimabilul izvor.

²⁴ Ibidem, Dosar A. 3—1940, fila 224; „Analele Academiei Române“, debateri, tom. LX (1939—1940), București, 1940, p. 203.

²⁵ Arhiva Academiei R.S.R., Dosar Columna Traiană (Raportul prof. Emil Panaitescu din 2 februarie 1947).

**LA GÉNÈSE DE LA COPIE DE LA COLONNE TRAJANE EXPOSÉE
DANS LE MUSÉE D'HISTOIRE DE LA REPUBLIQUE SOCIALISTE
DE ROUMANIE A LA LUMIÈRE DE RECHERCHES D'ARCHIVE**

— Résumé —

La copie de la Colonne Trajane exposée dans le Musée d'Histoire de la R. S. de Roumanie est confectionnée à Rome, en béton armé, blanc, avec une mixture de marbre de Carrara, pendant les années 1939—1943. L'ouvrage a coûté l'État roumain 4 000 000 lei, cette à dire 769 000 liras italiennes.

Les moulages de la Colonne Trajane reproduisent exactement l'aspect initial du monument ainsi que les formes architecturales et les reliefs du monument.

La grande finesse et l'art de la copie est le résultat de l'utilisation d'un matériel adéquat travaillé dans une technique supérieure.

Exposée dans des conditions remarquables, la copie du fameux monument a une double fonctionnalité, étant accessible au grand public et en même temps aux spécialistes.